

Edyta Krużyńska

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Edyta.Kruzynska@bu.umk.pl

Wokół otwartego bibliotekarstwa – sprawozdanie z seminarium naukowego projektu EODOPEN dedykowanego pamięci Bożeny Bednarek-Michalskiej

Streszczenie: Sprawozdanie z seminarium naukowego projektu EODOPEN dedykowanego pamięci Bożeny Bednarek-Michalskiej pt. „Wokół otwartego bibliotekarstwa” zorganizowanego 24 października 2022 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu przez toruńską ksiąźnicę uniwersytecką oraz Stowarzyszenie EBIB.

Słowa kluczowe: otwarta nauka, otwarte bibliotekarstwo, digitalizacja, biblioteki cyfrowe, EODOPEN, projekty, e-learning, konferencje

Mijają dwa lata, odkąd nie ma wśród nas założycielki Stowarzyszenia i „Biuletynu EBIB”, wieloletniej wicedyrektorki Biblioteki Uniwersyteckiej (BU) w Toruniu, st. kustosz dyplomowanej Bożeny Bednarek-Michalskiej. 24 października 2022 r. toruńska ksiąźnica uniwersytecka oraz Stowarzyszenie EBIB zorganizowały seminarium naukowe projektu „EODOPEN eBooks-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens”, które zadedykowano jej pamięci. Temat konferencji „Wokół otwartego bibliotekarstwa” nawiązywał do zagadnień, które B. Bednarek-Michalska niejednokrotnie inicjowała i rozwijała w swojej pracy zawodowej, promując nowoczesne bibliotekarstwo i innowacje w bibliotekach.

Fot. 1. Rejestracja uczestników seminarium

Fot. Piotr Kurek.

Seminarium otworzył dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu dr Krzysztof Nierzwicki, który zwrócił uwagę na nieprzypadkowość wyboru miejsca obrad. Przestrzeń wolnego dostępu to serce toruńskiej księżnicy uniwersyteckiej i jednocześnie ucieleśnienie jednej z idei B. Bednarek-Michalskiej: otwartego dostępu do zasobów bibliotecznych, do zasobów naukowych i edukacyjnych. Dyrektor podziękował także stowarzyszeniu i wszystkim osobom zaangażowanym w przygotowanie wydarzenia. Po powitaniu współorganizatorek: redaktorki naczelnej „Biuletynu EBIB” Lidii Derfert-Wolf oraz prezeski Stowarzyszenia EBIB dr Iwony Sójkowskiej, a także rodziny B. Bednarek-Michalskiej i wszystkich przybyłych gości, zaprezentowany został program obrad obejmujący trzy bloki.

Fot. 2. Inauguracja seminarium przez dyrekcję Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu dr. K. Nierzwickiego i Dominikę Czyżak oraz członkinie Stowarzyszenia EBIB dr I. Sójkowską i L. Derfert-Wolf

Fot. P. Kurek.

W bloku pierwszym pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej przedstawili działania realizowane w ramach projektu [EODOPEN](#). Moderatorką i autorką pierwszego wystąpienia była wicedyrektor Dominika Czyżak, która zaprezentowała ideę projektu EODOPEN, realizowanego przez 15 partnerów z 11 krajów europejskich. Udział toruńskiej Biblioteki Uniwersyteckiej, jedyne polskiego partnera w tym przedsięwzięciu, zainicjowała B. Bednarek-Michalska. Celem nadrzędnym projektu jest cyfrowe opublikowanie 15 tys. obiektów wydanych drukiem w XX i XXI w. na dedykowanej platformie uwzględniającej potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Przed publikacją każdego dzieła badany jest jego status prawno-autorski. W wielu przypadkach konieczne jest pozyskanie zgód autorów lub ich spadkobierców oraz wydawców. Prośby o digitalizację konkretnych materiałów przesyłają również czytelnicy. Doświadczenia Biblioteki UMK w ustalaniu statusu prawnego utworów wybranych do digitalizacji i opublikowania na platformie cyfrowej omówiła Kamila Perlik z Oddziału Informacji. Jednym z zadań projektu, które jako jedyna z konsorcjum, główna księżnica UMK zrealizowała, było utworzenie tzw. laboratorium społecznościowego, tzn. miejsca, w którym każdy zainteresowany może zdigitalizować własne zbiory (np. archiwalia rodzinne) oraz uzyskać poradę dotyczącą prawnych możliwości ich upowszechnienia, np. w Kujawsko-Pomorskiej Bibliote-

ce Cyfrowej (KPBC). Ważne są tu nie tylko kwestie prawno-autorskie, ale również ochrona danych osobowych, w tym ochrona wizerunku. Gorącą orędowniczką i pomysłodawczynią Społecznej Pracowni Digitalizacji była właśnie B. Bednarek-Michalska, promująca angażowanie lokalnych społeczności w proces digitalizacji. Warto w tym miejscu podkreślić, że ochrona archiwaliów prywatnych ma ogromne znaczenie dla ochrony dziedzictwa kulturowego. Założenia i działalność pracowni zaprezentował Piotr Koźurno z Oddziału Digitalizacji i Zasobów Cyfrowych. Póki co skorzystało z niej kilka osób, ucyfrawiając wykłady akademickie, prywatne fotografie i dokumenty. Dodatkowym atutem seminarium była możliwość zwiedzenia Społecznej Pracowni Digitalizacji. Blok pierwszy zakończyło otwarcie przez Edytę Krużyńską [wystawy cyfrowej](#) przygotowanej wraz z dr. Dominikiem Piotrowskim z Oddziału Informacji. Ekspozycja, powstała przy wykorzystaniu otwartoźródłowej aplikacji Omeka S, prezentuje najciekawsze obiekty opublikowane w ramach projektu i jest posadowiona na platformie wystaw cyfrowych BU. Wystawa będzie uzupełniana do końca trwania projektu, obecnie składa się z 10 kolekcji obejmujących ponad 70 publikacji, na podstawie których tworzone są cyfrowe opowieści.

Fot. 3. Inicjatorką i autorką polskiej części projektu EODOPEN była B. Bednarek-Michalska.

Fot. P. Kurek.

Drugą część seminarium, moderowaną przez L. Derfert-Wolf, poświęcono zagadnieniom przez lata znajdującym się w kręgu zainteresowań zawodowych B. Bednarek-Michalskiej, przez nią inicjowanym i rozwijanym: bibliotekom cyfrowym, prawu autorskiemu, otwartości w nauce oraz szkoleniom e-learningowym. Dr hab. Małgorzata Kowalska-Chrzanowska, prof. UMK – kierownik Katedry Badań Przestrzeni Informacyjnej w Instytucie Badań Informacji i Komunikacji UMK – omówiła początki bibliotek cyfrowych w Polsce, problemy towarzyszące im dawniej i obecnie. Referentka przywołała komunikat Komisji Europejskiej dotyczący inicjatywy i2010, a przedstawiający ideę tworzenia i rozwoju bibliotek cyfrowych w Europie, digitalizację, udostępnianie online i ochronę cyfrową europejskiego dziedzictwa kulturowego. Zapoznała uczestników z *Programem digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020* z września 2009 r., a także zwróciła uwagę na fakt, że opisy obiektów w polskich biblio-

tekach cyfrowych są bardzo zróżnicowane, a w wielu przypadkach brakuje informacji na temat statusu prawnego dzieł (funkcjonują aż 224 wzorce opisywania praw). Stwierdziła, że pomimo szóstej już odsłony oprogramowania dLibra, wyszukiwanie zaawansowane oraz fasety wyszukiwawcze nie są przyjazne dla użytkownika. Wyzwaniem jest też format DjVu i trwałe zabezpieczanie pozyskanych treści cyfrowych. Słaba jest również współpraca z użytkownikami (mimo że najnowsza wersja umożliwia np. tagowanie), których uwagi mogłyby mieć wpływ na poprawę jakości usług oferowanych przez biblioteki cyfrowe. Dla porównania – British Library realizuje aż 300 projektów we współpracy z użytkownikami bibliotek cyfrowych. Ponadto polskie biblioteki cyfrowe nie mają połączeń z lokalnymi katalogami. Brakuje zaangażowania decydentów i partnerstwa biznesowego. Biblioteki cyfrowe często były przedmiotem konferencji, kursów czy warsztatów, a także tematem dysertacji doktorskich. Celem ich wspierania i rozwijania powstały takie organizacje, jak: Konsorcjum Bibliotek Cyfrowych, Koalicja Otwartej Edukacji, Centrum Cyfrowe. Projekt Polska. Badania nad cyfrowymi bibliotekami prowadzili m.in. Bożena Bednarek-Michalska, dr hab. Veslava Osińska, prof. UMK z Instytutu Badań Informacji i Komunikacji UMK oraz dr Piotr Malak z Instytutu Nauk o Informacji i Mediach Uniwersytetu Wrocławskiego.

Drugą prelegentką tego bloku była dr hab. Monika Wałachowska, prof. UMK – kierownik Katedry Prawa Ubezpieczeniowego i Medycznego na Wydziale Prawa i Administracji UMK, która zaprezentowała zagadnienia związane z ochroną praw autorskich w ruchu open access (OA). Referentka podkreśliła, że nawet jeśli tekst został opublikowany w formule OA, nadal obowiązuje zasada poszanowania autorstwa. Podkreśliła także, że dostęp do wyników badań naukowych prowadzonych ze środków publicznych powinien być otwarty tak szeroko, jak to możliwe, a zamknięty tylko tam, gdzie jest to konieczne. Wspomniała rozmowy z B. Bednarek-Michalską, które pozwoliły jej określić odmienność spojrzeń twórcy i użytkownika na problem ochrony praw autorskich. Otwieranie nauki to idea korzystna dla społeczeństwa, która jednak musi respektować prawa osobiste oraz majątkowe twórcy. Wydawcy nie zawsze patrzą na tę ideę przychylnym okiem. Twórcy, chcąc zaktualizować lub szerzej udostępnić swe publikacje, muszą sprawdzić w licencjach i umowach zawartych z wydawcami, czy i w jakim zakresie mogą tego dokonać. B. Bednarek-Michalska była gorącą orędowniczką repozytoriów instytucjonalnych, by pracownicy naukowcy przynajmniej tam mogli deponować swoje prace. Dobrym przykładem otwartości było, zdecydowanie szersze niż uprzednio, otwarcie dostępu do baz danych przez wydawców w czasie pandemii. Obserwuje się też częstsze korzystanie z licencji Creative Commons i odchodzenie od formuły „wszystkie prawa zastrzeżone” na rzecz licencji „pewne prawa zastrzeżone”. Prelegentka podkreśliła, że bezsprzecznie ogromną zasługą B. Bednarek-Michalskiej było wypracowanie tzw. zielonej drogi otwartego dostępu.

Następnie Małgorzata Rychlik – wicedyrektorka Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu – zaprezentowała swoje badania dotyczące stanu otwartej nauki (ON) w Polsce, podkreślając, że była jedną z pierwszych współpracownic B. Bednarek-Michalskiej w zakresie otwartości w nauce i że swoje pierwsze publiczne wystąpienie wygłosiła 12 lat temu w toruńskiej Bibliotece Uniwersyteckiej właśnie na jej zaproszenie, a dotyczyło ono repozytorium instytucjonalnego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu AMUR. Referentka przypominała, że ramy prawne polityki otwartego dostępu zostały zainicjowane w 2012 r. przez zalecenia Komisji Europejskiej. Trzy lata później Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) przyjęło kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce. W 2019 r. wprowadzony został Plan S oraz dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego. Rok 2021 przyniósł przyjęcie ustawy o otwartych

danych i ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego, a także Rekomendacje UNESCO. Niestety zaledwie 34% polskich instytucji posiada repozytoria danych, a dalsze 25% dopiero je tworzy. Statystyki dotyczące udostępniania danych badawczych oraz artykułów opublikowanych w latach 2017–2021 zaczerpnięte z bazy Web of Science pokazują, że najwięcej artykułów w formule open access opublikowały w tym czasie takie wydawnictwa, jak: Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI), Springer Nature oraz Elsevier, przy czym publikacje MDPI były finansowane głównie ze środków MNiSW, zaś prace wydane przez Elseviera – z puli Komisji Europejskiej. Optyzmem napawa fakt, że liczba tytułów publikowanych w otwartym dostępie w porównaniu do publikacji zamkniętych systematycznie rośnie. Zdecydowana większość polskich czasopism open access publikuje na licencji CC BY-NC-ND, a najmniej na licencji własnej. Według Curtin Open Knowledge Initiative 47% polskich wydawców publikuje w otwartym dostępie. W 2020 r. zaledwie 25% polskich instytucji posiadało politykę otwartego dostępu, a dalsze 48% deklarowało chęć jej wprowadzenia. Wyzwaniem, jakie stoi przed otwartą nauką w Polsce, jest zdaniem prelegentki opracowanie krajowego planu rozwoju ON uwzględniającego jej finansowanie, wzorem np. Holandii. Niezbędne jest również tworzenie narzędzi do mierzenia otwartej nauki, gdyż bazy Web of Science oraz Scopus nie są wystarczające. Należy ponadto rozwijać systemy zarządzania nauką i wykorzystywać nowe narzędzia, np. OpenAlex. Powinno się także zmienić podejście do ewaluacji działalności naukowej oraz rozwijać naukę obywatelską.

Na zakończenie tego bloku dr Natalia Pamuła Cieślak i dr Przemysław Krysiński z Instytutu Badań Informacji i Komunikacji UMK oraz dr D. Piotrowski zaprezentowali swoje doświadczenia w obszarze szkoleń e-learningowych jako formy edukacji informacyjnej. Wskazali zalety i wady zdalnej edukacji, przypominając, że pierwszy tego typu kurs dla bibliotekarzy – BIBWEB – został opracowany na UMK we współpracy z Fundacją Bertelsmanna w 2002 r. Jego sukces zaowocował stworzeniem kolejnego kursu „Login: Biblioteka” realizowanego w latach 2010–2015 w ramach Programu Rozwoju Bibliotek. Inicjatorką obydwu była B. Bednarek-Michalska. Prelegenci omówili także standardy i wytyczne obowiązujące w kształceniu na odległość, w tym Aviation Industry CTB Committee (Computer Training Base), często stosowane z uwagi na stabilność i jednoznaczność wytycznych, ADL Sharable Content Object Reference Model, E-learning Courseware Certification oraz TinCan. Polskim projektem standaryzacji działań w zakresie e-edukacji są wytyczne Stowarzyszenia E-learningu Akademickiego służące do samooceny kursów w czterech aspektach: organizacji, przygotowania, prowadzenia i ewaluacji kursu. Dostępne są również wytyczne dla bibliotek w tym zakresie: ACRL Standards & Guidelines. Na zakończenie zaprezentowany został zdalny kurs „Open educational and scientific materials” – laureat pierwszego miejsca w konkursie „BELL: Best E-learning Lecturer” – skierowany do uczestników projektu „Young Universities for the Future of Europe”. Jest to już czwarta wersja kursu, opracowanego w 2012 r. przez B. Bednarek-Michalską, opublikowana w 2021 r. na platformie Moodle Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu oraz na platformie Moodle UMK.

Ostatnia część seminarium – moderowana przez dr I. Sójkowską – miała charakter wspomnieniowy. Sesję rozpoczęła E. Krużyńska, przedstawiając wkład B. Bednarek-Michalskiej w rozwój otwartego bibliotekarstwa, wymieniając jej najważniejsze osiągnięcia na polu otwartej nauki i edukacji, e-learningu, promocji bibliotek i zawodu bibliotekarza, jako realizatorki projektów, a także ekspertki w gremiach samorządowych, ministerialnych i w organizacjach pozarządowych. Wśród tych dokonań warto wymienić bezprecedensową akcję ratowania najcenniejszych dolnośląskich księgozbiorów podczas Powodzi Tysiąclecia, utworzenie Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej i repo-

zytorium instytucjonalnego UMK RUM@K, powołanie Stowarzyszenia EBIB i „Biuletynu EBIB” oraz Koalicji Otwartej Edukacji, kilkukrotne zasiadanie w gronie ekspertów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz MNiSW, realizację kilkudziesięciu projektów, autorstwo licznych ekspertyz na rzecz ww. ministerstw, Komisji Europejskiej i organizacji pozarządowych. E. Krużyńska podkreśliła, że B. Bednarek-Michalska była wielokrotnie nagradzana i odznaczana za swoją działalność. Otrzymała m.in. wyróżnienie miesięcznika „Pani” w plebiscycie „100 najbardziej aktywnych i profesjonalnych Polek 1997 roku”, nagrodę Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego za przeprowadzoną z sukcesem akcję ratowania najcenniejszych księgozbiorów Dolnego Śląska, Złotą Honorową Odznakę Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (SBP) oraz Medal SBP za wkład dla rozwoju bibliotekarstwa polskiego, a także nagrodę Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego za projekt „Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa” i pośmiertnie – Złoty Krzyż Zasługi za zasługi w działalności na rzecz rozwoju bibliotekarstwa.

Fot. 4. Wkład B. Bednarek-Michalskiej w rozwój otwartego bibliotekarstwa – prezentacja E. Krużyńskiej
Fot. P. Kurek.

Kolejną prelegentką była Marzena Marcinek z Biblioteki Politechniki Krakowskiej, która wspominała B. Bednarek-Michalską z perspektywy jej działalności w Stowarzyszeniu EBIB, w tym aktywności publikacyjnej w „Biuletynie EBIB”. Referentka zauważyła, że większość tekstów B. Bednarek-Michalskiej zachowała aktualność pomimo upływu czasu, gdyż ich autorka wyprzedzała polskie bibliotekarstwo przynajmniej o dekadę. Zaprezentowała początki stowarzyszenia i biuletynu, a także styl pisarski Bożeny Michalskiej, polegający na stawianiu diagnozy na początku artykułu, a następnie prezentacji proponowanych zmian naprawiających sytuację. Referentka podkreśliła, że B. Bednarek-Michalska przykładła ogromną wagę do kultury dyskusji publicznej, miała odwagę otwarcie mówić i pisać o problemach, potrafiła przyznać się do błędu, była otwarta na wymianę poglądów i krytykę. M. Marcinek scharakteryzowała ją jako zaangażowaną lobbystkę, nowoczesną bibliotekarkę i doświadczoną nauczycielkę, ekspertkę w sprawach bibliotekarskich korzystającą z doświadczeń własnych i innych, efektywną menadżerkę, sprawną organizatorkę oraz wnikliwą obserwatorkę. Na zakończenie postawiła wniosek formalny o przygotowanie cyfrowej opowieści o B. Bednarek-Michalskiej.

Ostatnim zaplanowanym wystąpieniem w tej części obrad była prezentacja L. Derfert-Wolf, w której omówiono [bibliografię publikacji B. Bednarek-Michalskiej za lata 1981–2022](#), opracowaną przez Stowarzyszenie EBIB we współpracy z Biblioteką Uniwersytecką w Toruniu w maju 2022 r. dla uczczenia pierwszej rocznicy śmierci Bożeny. Bibliografia obejmuje cały dorobek piśmienniczy i niepiśmienniczy autorki, w tym również preprinty, filmy, wykłady i wywiady.

Fot. 5. Prezentacja bibliografii publikacji B. Bednarek-Michalskiej za lata 1981–2022 – L. Derfert-Wolf
Fot. P. Kurek.

Następnie I. Sójkowska zaprosiła zebranych do podzielenia się własnymi wspomnieniami związanymi z Bożeną Bednarek-Michalską. Głos zabierali członkowie rodziny, współpracownicy z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz ze Stowarzyszenia EBIB, koledzy i koleżanki bibliotekarze. Z tych wspomnień – często emocjonalnych, połączonych z cytatami i anegdotami – wyłoniła się sylwetka Bożeny jako osoby otwartej, merytorycznej, przeciwstawiającej się konformizmowi, tryskającej „szalonymi pomysłami”. Podkreślano Jej entuzjazm i energię do spraw, którymi się zajmowała, poczucie misji, działanie pod prąd, żeby zmieniać biblioteki. Mówiono o prawości spojrzenia na świat, serdeczności, uśmiechu na twarzy i gotowości niesienia pomocy innym, o dbałości o rodzinę i przyjaciół. Dla wielu osób Bożena była mentorką i nauczycielką. Sukcesy, które osiągnęła w życiu zawodowym i rodzinnym, były i nadal będą dla nas wzorcem.

Fot. 6. Wspomnienie Mamy – córka Antonina Michalska-Sabal

Fot. P. Kurek.

Ostatnim punktem tej części obrad było otwarcie wystawy cyfrowej „[Bożena Bednarek-Michalska \(1957–2021\)](#)” kuratorstwa E. Krużyńskiej i dr. D. Piotrowskiego. Ekspozycja obejmuje 105 obiektów, z których każdy został opatrzony metadanymi. Wśród nich są fotografie, dokumenty, nagrania audio oraz wideo. Obiekty zostały wplecione w opowieść cyfrową o życiu i działalności B. Michalskiej, podzieloną na działy: Rodzina, Działalność, Epilog, Oś czasu (stworzona za pomocą otwartego narzędzia Timeline JS). Wystawa jest responsywna, dzięki czemu można z niej korzystać również na urządzeniach mobilnych i powstała w oparciu o otwarty system Omeka S ułatwiający wiązanie danych dla internetu semantycznego. Zaprezentowane materiały pochodzą ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu oraz z prywatnej kolekcji rodziny Michalskich, której bardzo serdecznie dziękujemy za ich udostępnienie na potrzeby ekspozycji, a także za liczne konsultacje. Wykorzystano też nagrania audio, w tym nowoczesne źródła historyczne w postaci relacji historii mówionej oraz filmy wideo z serwisu YouTube. Poza wystawą cyfrową prezentującą sylwetkę B. Bednarek Michalskiej zebrani mogli obejrzeć wystawę jej fotogramów.

Na zakończenie dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu podziękował wszystkim zebranych za udział w obradach, szczególnie prelegentom, rodzinie B. Bednarek-Michalskiej oraz współorganizatorom.